

ІСТОРИЧНИЙ ТА СУЧАСНИЙ АСПЕКТ «МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА ПІДПРИЄМСТВА»

Копиця І.М.

Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті досліджено сутність поняття матеріально-технічної бази підприємства в історичному та сучасному аспектах. Визначено різноманітні чинники, які впливають на формування матеріально-технічної бази. Проведено розгляд матеріально-технічної бази підприємств не лише з природничої і технічної сторін, але й з економічної. Основні виробничі фонди як головний елемент МТБ виробництва. Стаття присвячена питанню ефективного використання матеріально-технічної бази підприємства.

Ключові слова: матеріально-технічна база, виробничо-технічне забезпечення, матеріально-технічне забезпечення, матеріально-технічне постачання, інженерно-технічне забезпечення.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стрімкий розвиток господарського комплексу України не можливий без постійного оновлення матеріально-ресурсного потенціалу підприємств незалежно від форм власності, що здійснюють діяльність в різних галузях економіки, без створення належних умов для техніко-технологічного забезпечення виробничого процесу на засадах застосування новітніх технічних засобів. Тому розвиток матеріально-технічної бази окремих галузей варто характеризувати в контексті функціонування національної економіки загалом як цілісної, інтегрованої сукупності усіх господарюючих суб'єктів та економічних зв'язків між ними, визначених на основі загальнодержавного поділу праці.

Невід'ємною складовою системи матеріально-виробництва національної економіки є торгівля, належний стан матеріально-технічної бази цієї галузі – один з вирішальних факторів забезпечення продовольчої безпеки держави. Обґрунтування доцільності покращення стану матеріально-технічної бази галузі є беззаперечний факт, адже Україна володіє такими природно-кліматичними умовами, які здатні забезпечувати розвиток різних галузей економіки. Сьогодні важливим фактором реформування економіки України є те, що воно відбувається на фоні глобалізації, яка має суперечливий вплив на національну економіку. Перетворення соціально-економічного устрою нашої держави за роки незалежності обумовлені впливом сукупності чинників та пов'язані з розвитком матеріально-технічної бази національно-господарського комплексу загалом та, зокрема, галузі торгівлі. Державне регулювання питань, пов'язаних із матеріально-технічною базою підприємств та ефективністю її використання ґрунтується на різноманітних документах, серед яких основними є чотири кодекси (Бюджетний, Господарський, Земельний та Податковий), Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України. Проте проведені реформи в різних галузях національно-господарського комплексу, опрацювання і прийняття важливих нормативно-правових документів не посприяли вирішенню у достатній мірі проблеми належного формування та ефективного використання матеріально-технічної бази вітчизняних підприємств. За рівнем забезпеченості вітчизняних підприємств матеріально-технічними ресурсами Украї-

на значно відстає від розвинутих країн світу. Це обумовлює необхідність дослідження даної проблеми та її актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу поняття «матеріально-технічна база підприємства» досліджували такі вчені як Афанасьєв М., Гончаров А., Грицюк Е.О., Заїнчковський А.О., Ляшенко А.Ф., Манів З., Осипов В., Лопатіна О.Ф., Фраєр С.В., Карпова Н.В., Чаюн І., Шваб Л., Швець І. та інші.

На думку Лопатіної О.Ф., Фраєр С.В., Карпової Н.В., матеріально-технічна база являє собою сукупність матеріальних умов виробництва, речових елементів продуктивних сил [6, с. 69]. Горбонос Ф.В., Черевко Г.В., Павленчик Н.Ф., Павленчик А.О. у сутності матеріально-технічної бази вбачають сукупність усіх матеріальних умов здійснення процесу виробництва в поєднанні з його технологією в галузях і підрозділах підприємства [4]. Як стверджують Мертенс В.П., Чалий А.А. та Тарасенко С.І., «матеріально-технічна база являє собою сукупність речових елементів і енергії, за допомогою яких люди створюють продукцію» [4]. На думку Руснака П.П., Жебки В.В., Рудого М.М. та Чалого А.А., матеріально-технічною базою підприємства є «сукупність матеріальних і природних ресурсів, що використовуються для виробництва продукції» [5, с. 83].

Цілі статті. Дослідження сутності поняття матеріально-технічної бази підприємства в історичному та сучасному аспектах. Розгляд матеріально-технічної бази підприємств не лише з природничої і технічної сторін, але й з економічної.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нормативно-правових документах, які регулюють правовідносини щодо формування та використання матеріально-технічної бази підприємств, застосовуються різні терміни: «виробничо-технічне забезпечення», «матеріально-технічне забезпечення», «матеріально-технічне постачання», «інженерно-технічне забезпечення». Чітко визначене поняття «матеріально-технічна база» не закріплене на законодавчому рівні. Різними є підходи до визначення сутності і змісту поняття «матеріально – технічна база» і в науковій літературі.

Багато дослідників характеризують економічну сутність матеріально – технічної бази виробництва як виробничо-технічну категорію, що не відноситься безпосередньо до економічної науки.

Однак дану точку зору можна вважати неправомірною з кількох причин. По-перше, матеріально-технічна база підприємств торгівлі, як і будь-якої з галузей національної економіки, є результатом продуктивної суспільної праці. Іншими словами вона акумулює, уречевлює в собі суспільно-організовану людську працю. Це уречевлення природно набуває економічних атрибутів – споживчої вартості та вартості виробничих засобів. Поняття «споживча вартість засобів» набуло поширення в літературі стосовно окремих видів техніки. Однак воно цілком прийнятне і для їх сукупності. Споживча вартість матеріально-технічної бази виражає її здатність допомагати працівникові в пристосуванні до природних сил і людських потреб та виробляти необхідні матеріальні блага. По-друге, матеріально-технічна база як суспільний продукт уречевленої праці застосовується живою працею. Уречевлена праця безпосередньо виступає в системі машин не тільки у формі продукту, що використовується як засіб праці, але й у формі продуктивної сили [2, с. 126]. Тому матеріально-технічну базу варто розглядати не лише з природничо-наукової і технічної сторін, але й з економічної, тобто як складову уречевленої праці. З урахуванням особливостей діяльності (використання землі, живих організмів, впливу кліматичних умов, сезонності виробництва тощо), матеріально-технічну базу підприємства можна визначити і як біологічно-технологічну систему елементів матеріального виробництва. Отже, категорія «матеріально – технічна база підприємства» узагальнює природничо-наукові, технічні й економічні причинно-наслідкові взаємозв'язки і взаємозалежності. Економічна сутність матеріально-технічної бази взаємопов'язана зі змістом продуктивних сил. Однак між ними є й суттєві відмінності. Так, матеріально-технічна база не включає в свій склад особисто працівника, хоча створюється і приводиться в дію робочою силою. Відмінність матеріально-технічної бази від виробництва загалом зводиться до діалектичної єдності в ньому продуктивних сил і виробничих відносин. Матеріально – технічна база проте являє собою лише елемент продуктивних сил, на основі якого між суб'єктами виробничого процесу формуються належні виробничі відносини [1]. Таким чином, економічна сутність матеріально-технічної бази зводиться до уречевлення в ній суспільно-організованої людської праці. Відповідно до енциклопедичного словника термін «база» походить від грецького слова, що означає «основа». Згідно з тлумачними словниками сучасної української мови термін «база» означає:

1. Нижня, розширена частина колони або стовпа.

2. Основа, ґрунт на яких виникає або розвивається те або інше явище; сукупність умов необхідних для існування чого-небудь (сукупність матеріальних ресурсів, необхідних для розвитку чого-небудь) [9, с. 55]. Згідно з цим джерелом «МТБ – це сукупність деяких засобів устаткування, за допомогою яких відбувається процес відтворення». Вважаємо, що у даному визначенні це тлумачення є досить вузьким та таким, що здебільшого підійде до простого промислового виробництва. Через те, що воно передбачає наяв-

ність станка для виготовлення заготовок чи деталей, у торгівлі та виробництві щодо МТБ таке визначення не є прийнятним. Термін «матеріально» є прислівником до прикметника «матеріальний», що в свою чергу утворений від іменника «матеріал», який означає те, з чого що-небудь виготовляють, виробляють, будують тощо; сировина [9]. Згідно з енциклопедичним словником, матеріальні ресурси – основні та оборотні засоби виробництва, які використовуються (або можуть бути використані) у виробничому процесі та формують його матеріально-речову базу [7, с. 463]. Тлумачення терміну «технічна», що є прикметником до слова «техніка», тобто пов'язаний з технікою і в сучасній українській мові передбачає:

1. Сукупність засобів і знарядь праці, що застосовуються в суспільному виробництві та призначені для створення матеріальних цінностей.

2. Сукупність машин, механізмів, механічних пристроїв, апаратів, окрема машина або механізм.

3. Сукупність прийомів, навичок, що застосовуються в певній діяльності, в певному ремеслі, мистецтві [9]. Таким чином, МТБ являє собою сукупність засобів і знарядь праці, машин, механізмів, апаратів та того, з чого що-небудь виготовляють, що є основою такого економічного явища, як виробничий процес. Засоби праці є складовою МТБ, що приймають участь у виробництві продукції не менше одного виробничого циклу, за кожен з яких вони втрачають тільки частину своєї вартості, але зберігають свою натуральну форму і споживну вартість. До засобів праці відносять різні інструменти, механізми, двигуни – саме те, що допомагає людям виробляти товари і надавати послуги. Предмети праці, тобто такі складові матеріально-технічної бази як насіння, добрива, засоби захисту рослин і тварин та інші, беруть участь в процесі виробництва лише один раз і повністю втрачають свою споживну вартість протягом одного виробничого циклу. Тому предмети праці переносять свою вартість на вироблену продукцію в повному обсязі і змінюють свою натуральну форму. До предметів праці належить все те, на що людина спрямовує свою працю, з чого саме виготовляється продукція: лісоматеріали, вугілля, нафта, метал. Згідно з Економічним словником «МТБ – сукупність речових елементів (предметів і засобів праці) високо розвинутих продуктивних сил суспільства в органічному зв'язку з суспільно-економічними формами їх використання» [8, с. 139-140]. Створення МТБ означає «цілковиту електрифікацію країни і вдосконалення на цій основі техніки, технології і організації суспільного виробництва в усіх галузях народного господарства; комплексну механізацію виробничих процесів, все повнішу їх автоматизацію; широкое застосування хімії; організаційне поєднання науки з виробництвом». Щодо визначення в Економічному енциклопедичному словнику [7, с. 463] терміну «матеріально-технічна база», то вона являє собою сукупність матеріально-речових елементів продуктивних сил, що використовуються для створення матеріальних благ та надання послуг. Головним елементом МТБ виробництва є основні виробничі фонди: будівлі, виробничі споруди, обладнання, машини, транспортні засоби, в тому числі в сільському господарстві – багаторічні насадження,

робоча, продуктивна худоба – в матеріально-речовій і вартісній формах. Вчений економіст Михайлов С.І. надає таке визначення: «МТБ являє собою сукупність речових елементів та енергії, за допомогою яких люди створюють продукцію». Вона включає в себе: землю, іригаційні, осушувальні та інші меліоративні системи, трактори, комбайни і т.д. [10, с. 93]. У даному випадку спірним постає віднесення до МТБ енергії, бо остання може бути не учтеною. У радянській літературі під МТБ розуміли сукупність засобів праці, що використовуються в тій чи іншій галузі виробництва, за допомогою яких люди виробляють матеріальні блага. Засобами праці є всі речі якими людина діє на предмет своєї праці і видозмінює. Сюди входять знаряддя праці, земля, виробничі будівлі, споруди, дороги, канали, склади і т.д. Зі всієї сукупності засобів праці найбільшу роль в розвитку суспільного виробництва і створення матеріальних благ відіграють знаряддя виробництва, тобто машини, трактори, комбайни, сільськогосподарський інвентар. У своїй сукупності механічні засоби праці складають кісткову і мускульну систему виробництва. В економічній літературі вона нерідко визначається як велике машинне виробництво в промисловості, сільському господарстві, будівництві та інших галузях народного господарства. Окремі автори МТБ сільського господарства ототожнюють з його продуктивними силами. За їх думкою «... сутність МТБ сільського господарства можна визначити як сукупність речових елементів продуктивних сил в їх органічній єдності з суб'єктивними і суспільними факторами виробництва [1, с. 109]. В цьому визначенні наведена сутність продуктивних сил і суспільних умов їх функціонування. Якщо під «суб'єктивним» фактором розуміється робоча сила, то її поєднання з «речовими елементами», тобто із засобами виробництва і складають продуктивні сили, а характер цього сполучення – виробничі відносини. Топіха І.Н. дає таке трактування МТБ «МТБ підприємств – це велике машинне виробництво, сукупність засобів та предметів праці, що використовуються в сільськогосподарському виробництві, тобто все те, що Маркс К. називав «кісткою та мускульною системою виробництва». Вона включає речові елементи продуктивних сил галузі і створює відповідні матеріальні умови для виробництва сільськогосподарської продукції. Як наголошує Примак Т.О.: «МТБ підприємства – це сукупність необхідних для виробничого процесу засобів виробництва (устаткування, приладів, різноманітних транспортних засобів, допоміжних під-

приємств, під'їзних шляхів, тощо)». МТБ за цим визначенням включає в себе три групи засобів виробництва, від яких значною мірою залежить діяльність конкретного підприємства. Це рухомий склад, під'їзні шляхи та виробничо-технічна база [3, с. 24]. За твердженням Михайлова С.І., «МТБ являє сукупність речових елементів та енергії, за допомогою яких люди створюють продукцію. Вона включає: землю, іригаційні, осушувальні та інші меліоративні системи, трактори, комбайни, автомобілі, двигуни та інші засоби механізації і електрифікації сільськогосподарського виробництва; засоби хімізації; робочу і продуктивну худобу, виробничі будівлі і промислові споруди, багаторічні насадження, насіння, корми; виробничий і господарський елемент» [10, с. 92].

Висновки. Отже, МТБ є більш вузькою категорією порівняно з іншими економічними термінами, що вказані вище. Вона включає в себе засоби і знаряддя праці, що використовуються у процесів виробництва, а також забезпечують надходження необхідної інформації та інновацій для здійснення різнопланової виробничо-господарської діяльності. Дана категорія не включає в себе трудові ресурси, а також не є певною можливістю чи джерелом на відміну від «потенціалу». Категорія «активи» являє собою ресурси, що контролюються підприємством і використанню яких, як очікується, приведе до отримання економічної вигоди у майбутньому. Категорія «капітал» позначає кошти, що вкладені у відтворення основних та оборотних засобів, а також в землю, працю та управління або визначається ще як сума коштів, необхідних для започаткування та здійснення процесу виробництва. Дивлячись на вищесказане про МТБ ми можемо до складових МТБ також віднести відповідні засоби, що забезпечують надходження інформації, інновацій та наукових розробок, без яких на сьогоднішній день неможливо досягти значних успіхів у виробництві сільськогосподарської продукції. Адже володіючи інформацією про інноваційні технології, нову техніку та знаючи про їх правильне застосування, що може дати наука, можна більш ефективно використовувати всі інші складові МТБ. Ми бачимо, що на розвиток та формування МТБ впливає багато різноманітних чинників. Це такі фактори як: досягнення науково-технічного прогресу, екологічні умови, міжнародні та міжгалузеві відносини. Впровадження нової техніки на виробництві і заміна старих технологій на нові, покращення екологічного стану держави, ширший потік інвестицій сприяють швидшому розвитку матеріально-технічної бази підприємства.

Список літератури:

1. Васюта В.Б. Підвищення ролі матеріально-технічної бази як фактор ефективного функціонування підприємства [Електронний ресурс] // В.Б. Васюта, А.Г. Кирпань. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/39_VSN_2014/Economics/10_182500.doc.htm
2. Джупіна Ю.І. Ринок матеріально-технічних засобів агропромислового комплексу України / Ю.І. Джупіна // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 126–134.
3. Економіка підприємства / Т.О. Примак. – Київ: Вікар, 2001. – 178 с.
4. Економіка підприємств: підручник / Ф.В. Горбонос, Г.В. Черевко, Н.Ф. Павленчик, А.О. Павленчик. – К.: Знання, 2010. – 463 с.
5. Економіка сільського господарства / П.П. Руснак, В.В. Жебка, М.М. Рудий, А.А. Чалий; За ред. П.О. Руснака. – К.: Урожай, 1998. – 320 с.
6. Економіка сільського господарства / О.Ф. Лопатина, С.В. Фраер, Н.В. Карпова и др.; под ред. О.Ф. Лопатиной. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Колос, 1982. – 367 с.

7. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій; за ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005-2006.
8. Економічний словник / Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський. – К.: Кондор, 2006.
9. Карпій Т.В. Економіка, організація і планування промислового виробництва: Учеб. посібник / Т.В. Карпій, Л.С. Лазученкова. – Мінськ: Дизайн ПРО, 2011. – 282 с.
10. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика: навч. посіб. / І.В. Кривов'язюк. – К.: Ліра-К, 2013. – 450 с.

Копица И.М.

Винницкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

**ИСТОРИЧЕСКИЙ И СОВРЕМЕННЫЙ АСПЕКТ
«МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ БАЗА ПРЕДПРИЯТИЯ»**

Аннотация

В статье исследована сущность понятия материально-технической базы предприятия в историческом и современном аспектах. Определены различные факторы, которые влияют на формирование материально-технической базы. Проведено рассмотрение материально-технической базы предприятий не только с естественной и технической сторон, но и с экономической. Основные производственные фонды как главный элемент МТБ производства. Статья посвящена вопросу эффективного использования материально-технической базы предприятия.

Ключевые слова: материально-техническая база, производственно-техническое обеспечение, материально-техническое обеспечение, материально-техническое снабжение, инженерно-техническое обеспечение.

Kopytsia I.M.

Vinnitsa Trade and Economic Institution
Kyiv National University of Trade and Economics

**HISTORICAL AND MODERN ASPECT
«MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF ENTERPRISE»**

Summary

In the article essence of the concept of material and technical base enterprises in historical and modern aspects. Determined various factors that influence the formation of material and technical base. A review of material and technical base enterprises not only natural and technical side, but also economically. The main production assets as MTB key element of production. The article deals with the effective use of material and technical base enterprises.

Keywords: material and technical base, production and technical support, material and technical support, material and technical supply, engineering and technical support.